

<https://helda.helsinki.fi>

Arjen rasismi ja rasisminvastaisuus arjessa

Seikkula, Minna Kristiina

Gaudeamus

2021-04-14

Seikkula , M K & Hortelano , P 2021 , Arjen rasismi ja rasisminvastaisuus arjessa .
julkaisussa S Keskinen , M Seikkula & F Mkwesha (toim) , Rasismi, valta ja vastarinta :
Rodullistaminen, valkoisuus ja koloniaalisuus Suomessa . Gaudeamus , Helsinki , Sivut
147-161 . < <https://kauppa.gaudeamus.fi/sivu/tuote/rasismi-valta-ja-vastarinta/3880082> >

<http://hdl.handle.net/10138/340636>

---

unspecified

publishedVersion

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository.

This is an electronic reprint of the original article.

This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Please cite the original version.

12

ARJEN RASISMI JA RASISMINVASTAISUUS ARJESSA

Minna Seikkula & Pauline Hortelano

”Eräs virkamies silitti irakilaispakolaista päästä, siis silitti aikuisen miehen päätä.” Näin kuvailee todistamaansa tilannetta Suomen Pakolaisavun asiantuntija Miriam Attias.¹ Attias kertoo muistavansa pienen eleen vuosien jälkeenkin: ”Sellainen söpöyttäminen on vaarallista, sehän on vallankäyttöä. Mitä tapahtuu, kun söpö pakolainen ei halua olla enää söpö.”

Tässä luvussa keskitymme rasismiin arkisissa teoissa ja mahdollisuuksiin kyseenalaistaa arjen rasismia. Miriam Attiasin tapaan ajattelemme, että edellä kuvattuun päänsilitykseen sisältyy jotain, mikä on muistamisen arvoista vielä vuosien jälkeenkin ja mitä kannattaa pohtia tarkemmin. Holhoava ele asettaa aikuisen ihmisen päähän taputettavan lapsen asemaan. Samalla ele on osa samankaltaisten, pienten ja suurempien tapahtumien ketjua. Sana rasismi tuo monille mieleen äärioikeistolaisen toiminnan. Kuitenkin poikkeuksellisilta ja räikeiltä näyttävien ilmenemismuotojen lisäksi rasismi toimii myös ”hienovaraisemmin”. ”Hienovaraisella” emme tarkoita ei-vahingollista tai hyväksyttävää, vaan eleitä ja käytäntöjä, jotka ovat sulautuneet osaksi yhteiskunnallisia ja kulttuurisia rakenteita. Jos rasismin määrittelyssä keskitytään ääriesimerkkeihin, syntyy kuvitelma, että suurimmalla osalla Suomessa asuvista ihmisistä ei ole osaa eikä arpaa rasismiin.

Tämä ei kuitenkaan tutkimustiedon valossa ole totta, kuten myös tämän kirjan luvut osoittavat.

Rasismista keskusteltaessa huomio on suunnattava myös pieniin, arkisiin eleisiin, jotka toisinaan sattuvat ohikiitävissä hetkissä mutta toistuvat samankaltaisina tilanteesta toiseen. Nämä eleet perustuvat mahdollisesti hyvälle aikomuksille, ja ne saattavat näyttää viattomilta – tai ainakin aivan tavallisilta. Arkipäiväisyydestään huolimatta (tai juuri sen vuoksi) ne kertovat rasismille voimansa antavasta valtarakenteesta. Erityisesti ihmiset, jotka eivät itse joudu rasismiin kohteeksi, saattavat jättää pienet mutta toistuvat eleet huomiotta. Samalla rasistinen kohtelu on tuskin näkymätöntä sen kohteeksi joutuvalla. On käytävä kriittistä yhteiskunnallista ja tieteellistä keskustelua, jotta rasismi tunnustetaan ja jotta ja siihen voidaan puuttua. Tämän havainnollistamiseksi käsittelemme tutkimusaineistostamme poimittuja esimerkkejä arjen rasismista.

ARJEN RASISMI JA RODULLISTAMINEN

Kaikki rasismi ei ole arjen rasismia, vaan se on yksi tietty (ja yleinen) rasismien ilmenemismuoto. Arjen rasismien ymmärtämisessä ja analysoimisessa hyödyllinen on rodullistamisen käsite. Molemmassa käsitteissä korostuu se seikka, että rasismi ei ole luonnollinen ja pysyvä rakenne, vaan ihmiset tuottavat ja pitävät sitä yllä toiminnallaan. Koska rasistiset käytännöt ovat riippuvaista ihmisten toiminnasta, niitä on mahdollista myös muuttaa.

Arjen rasismien käsitteen kehittäjä tutkija Philomena Essed.² Käsitteen avulla hän kuvaa prosessia, jossa rasistiset käsitykset rakentuvat osaksi toistuvia, arkipäiväisiä merkityksenannon käytäntöjä: ihonväri, puhuttu kieli tai uskonnollisesta vakaumuksesta kertova pukeutuminen tulkitaan yhä uudelleen merkiksi henkilön muista, olemuksellisista ominaisuuksista. Rodullistamisen käsitettä käytti alun perin koloniaalien valtasuhteiden teoretisoinnista tunnettu Frantz Fanon. Käsitettä ovat sittemmin kehittäneet useat tutkijat.³ Kun puhutaan arjen rasismista, rodullistaminen

viittaa Essedin kuvamaan prosessiin, jossa rasismi rakentuu arkisissa kohtaamisissa tehdyissä tulkinnoissa ja niistä kertovassa puheessa ja toiminnassa. Toistuvat tapahtumat tuovat esille järjestyksen, jossa edistys ja rationaalisuus yhdistetään länsimaihin samalla kun takaperoisuus ja lapsenomaisuus liitetään muuhun maailmaan. Niin yksittäisten ihmisten käsityksissä ja toiminnassa kuin yhteiskunnallisissa käytännöissäkin toistuva erottelu ensisijaistaa valkoisiksi kategorisoidut ihmiset vaikkapa arkipäiväisissä arvioissa siitä, kuka on hyvä naapuri, toivottu asiakas tai luotettava asiantuntija. Poikkeuksena nähtyihiin toisiin liitetään kuvitelmia irrationaalisuudesta, tunteikkuudesta, kulttuurin kahlitsemasta käytöksestä, eli heitä pidetään epäitsenäisinä ja tyhminä ihmisinä. Rodullistavat merkitykset ovat muodostuneet pysyväksi osaksi eurooppalaista kulttuuria pitkän ajan kuluessa, ja arkisissa tilanteissa ihmiset saattavat toimia niiden varassa ikään kuin huomaamattaan.

Suomalaisessa yhteiskunnassa rasismi tuottaa etuoikeutetun aseman valkoisille suomalaisille. Asetelma tulee esille muun muassa tämän luvun aloittaneessa lainauksessa. Minkälainen sosiaalinen asema ja ajattelutapa antaa mahdollisuuden silittää toista aikuista ihmistä holhoavasti? Essedin määritelmän mukaan rasismissa on kysymys ryhmien välisiin voimasuhteisiin liittyvästä vallankäytöstä. Yksilöt voivat uusintaa rasismia omalla käytöksellään vain silloin, kun jo olemassa olevat valtasuhteet mahdollistavat sen. Rasismi perustuu ymmärrykselle kiinteistä ryhmistä eli esimerkiksi kuvitelmasta yhtenäisestä ja samanlaisesta suomalaisten joukosta. Näin ollen taustalla on joko kokemus ryhmään kuulumisesta tai ryhmäjäsenyyden tavoittelusta erottautumalla ”ei-toivotuista” ryhmistä. Tutkimuksissa on osoitettu esimerkiksi, miten käsitys valkoisten suomalaisten ryhmään kuulumisesta ohjaa joidenkin yksilöiden rasistista käytöstä: esimerkiksi radikaalioikeiston parissa hyödynnetään kuvitelmaa valkoisesta kansakunnasta.⁴ Valkoisuutta rakennetaan muiden rodullistettujen asemien tavoin inhimillisessä merkityksenannossa. Se ei ole luonnollista tai vääjäämätöntä, vaan pikemminkin moniaineksinen,

ihmisten toiminnassa rakentuva ideaali. Myös se, kuka määritellään valkoiseksi, mustaksi tai ruskeaksi on vaihdellut eri aikoina ja eri paikoissa. Tutkimuksessa on tullut myös esille, että jotkut maahanmuuttajiksi luokitellut ihmiset toistavat rasistisia käsityksiä muista maahanmuuttajista todistaakseen olevansa lähempänä valkoisten suomalaisten ryhmää.⁵ Tämä tarkoittaa, että kuka tahansa, rodullistettuun asemaan katsomatta, saattaa osallistua arkipäivän rasismin käytäntöihin ja rasismin uudelleen tuottamiseen.

Essed korostaa, että kuka tahansa voi oppia tunnistamaan rasismia ja toimimaan sitä vastaan. On kuitenkin myös niin, että rasismin kohteeksi joutuvat ihmiset tunnistavat rasismin parhaiten juuri kokemustensa vuoksi. Rasismin tutkimuksessa on käsitelty tätä seikkaa paljon, ja yksi sen kuvaamiseen kehitelty keino on ”kaksoistietoisuuden” käsite.⁶ Sen mukaan rasismin kohteeksi joutuvat ovat tietoisia omien kokemustensa lisäksi usein myös siitä, miten heidät nähdään rasististen käsitysten läpi. Valkoisille ihmisille rasismin havaitseminen ei välttämättä ole helppoa siksi, että he eivät itse joudu rasististen tekojen ja asenteiden kohteeksi. Olisi kuitenkin tärkeää tiedostaa, miten omat arkiset teot mahdollisesti toiseuttavat ihmisiä ja tukevat rodullistettuja hierarkioita tai rasistisia rakenteita sekä arvioida, vaikuttaako oma toiminta ei-valkoisiksi rodullistettujen ihmisten syrjintään ja syrjäyttämiseen.

TAVALLISIA TAPAHTUMIA?

Rasismi eli ei-valkoisina pidettyjen ihmisten eriarvoistava kohtelu on melko tavallista suomalaisessa yhteiskunnassa.⁷ Silti rodullistavat hierarkiat on usein mielletty vieraiksi, muualla esiintyväksi ongelmaksi. Osittain tämän taustalla on virheellinen käsitys väestön homogeenisyydestä eli siitä, että kaikki Suomen asukkaat ovat yhtenäistä alkuperää.⁸ Ajatus väestön etnisestä ja ”rodullisesta” yhdenmukaisuudesta ja sen ohjelmallinen tavoittelu ovat johtaneet jopa väkivaltaisiin käytäntöihin, kuten lasten riistämiseen perheiltään.⁹ Tavallista on myös, että rasismi ymmärretään

poikkeukseksi, marginaalisten yksilöiden toiminnan, huonon käytöksen tai ei-toivotun toiminnan seuraukseksi.¹⁰ Jotta arkipäiväistä rasismia ylipäättään voidaan havaita ja jotta sitä on mahdollista tarkastella, on kyseenalaistettava käsitykset siitä, että Suomessa ei esiintyisi rodullistavia hierarkioita eikä rasismia.

Arjen rasismi tarkoittaa käytännössä monenlaisia asioita. Se voi olla rasistisia vitsejä ja tuijottamista tai pääsyn epäämistä vaikkapa ravintolaan.¹¹ Havainnollistamme seuraavaksi arjen rasismien ilmenemismuotoja sekä joitakin keinoja sen vastustamiseksi. Tarkastelemistamme esimerkeistä käy ilmi, miten pienillä eleillä ja arkipäiväisillä oletuksilla voi olla kauaskantoisia seurauksia. Olemme valinneet esimerkit väitöskirjatutkimusprojektiemme aineistoista. Tutkimuksissamme tarkastelemme kotouttamistyön käytäntöjä (Hortelano) ja antirasistista aktivismia (Seikkula)¹². Aivan kuten kaikkien muidenkin ihmisten kohdalla rodullistavat rakenteet vaikuttavat asemiimme – myös tutkijoina ja aineiston tuottajina. Seikkulan antirasistista aktivismia käsittelevissä haastatteluissa rasismia itse kokevat ihmiset kertovat valkoiselle tutkijalle aktivismistaan sekä kysymyksistä, joihin he haluavat vaikuttaa aktivisminsa kautta. Hortelanon integraatiotyötä käsittelevät haastattelut ja tapausesimerkit sisältävät kertomuksia jokapäiväisistä kohtaamisista siirtolaistaustaisten ja valkoisten suomalaisten välillä sekä siirtolaistaustaisten ihmisten näkemyksiä integraatiotyön merkityksestä. Aineisto koostuu ensiksikin havainnoista monikulttuurisuus- ja kotouttamistyön kentällä järjestetyistä tapahtumista. Lisäksi mukana on etnografisia integraatiotyöhön osallistuvien ihmisten haastatteluja ja autoetnografista havainnointia monikulttuurisista käytännöistä.

Uteliaisuus toiseuttavana ja rasistisena eleenä

Joudun jatkuvasti selittämään sitä, että mistä... siis aina oikeastaan, kun tapaan jonkun uuden. Jos ei kysytä suoraan, niin sitten kaarrellaan, ”saisinko kysyä että onko

sulla jotkut...” Sellaisia tosi pitkiä ja vaikeita ”Että älä nyt pahastu, mutta mua vaan kiinnostaa, kun sä oot jotenkin vähän eri...”. Tai ne ovat sellaisia polveilevia, pitkiä virkeitä. Ja jos sanoo, että olen suomalainen, niin kysytään, että ”Mutta mistä sä olet?” ”No Espoosta olen muuttanut tänne.” ”Niin niin mutta siis, kyllähän sä tiedät, että mistä olet oikeesti-oikeesti, että mistä olet kotoisin-kotoisin?” (Antirasistinen aktivismi)

Lainauksessa rodullistetuksi suomalaiseksi itsensä määrittelevä Sara¹³ kertoo asetelmasta, jota hän haluaa kyseenalaistaa aktiivisillaan: arkisissa kohtaamisissa hänet nähdään toistuvasti ei-paikallisena, ulkopuolisena ja poikkeuksena. Alituisen kyselyyn ei Saran mukaan riitä vastaukseksi, että hän kertoo asuin- tai syntymäpaikkansa, vaan häneltä tiedustellaan, mistä hän ”oikeasti” on kotoisin. On mahdollista, että henkilö, joka esittää ”mistä olet kotoisin” -kysymyksen, on vilpittömän utelias ja haluaa vain tutustua toiseen. Kysymyksen esittäjälle kyse on ohikiitävästä hetkestä, mutta se jolta alkuperää tiedustellaan, joutuu mahdollisesti kohtaamaan saman tilanteen useita kertoja päivässä, päivä toisensa jälkeen.¹⁴

Toistuvat kysymykset antavat ymmärtää, että Sara ei kuulu arkipäiväiseen ympäristöönsä tai asuinpaikkakunnalleen. Samalla ne korostavat ruumiin piirteiden merkitystä ja asemoivat kysymysten kohteen osaksi rodullistavaa hierarkiaa. Paikalliseksi tunnustaminen Suomessa edellyttää valkoisuuden ideaaliin kuuluvia kulttuurisia merkkejä ja ruumiinpiirteitä, esimerkiksi vaaleaa ihoa, suoria tai laineikkaita hiuksia sekä sitä, ettei käytä huiivia tai turbaania. Kääntäen ei-valkoisuus tarkoittaa sitä, ettei tule tunnistetuksi paikalliseksi, vaikka sitä olisikin. Usein tämä ilmaistaan erottamalla suomalaiset ja maahanmuuttajat toisistaan, ja ei-valkoisia suomalaisia saatetaan kohdella jatkuvasti maahanmuuttajina heidän kotimaassaan. Suomessa kriteerit valkoiseksi tunnistamiselle vaikuttavat erityisen tiukoilta – myös ihmiset, jotka muualla saattaisivat käydä valkoisista, tulkitaan

ei-valkoisiksi.¹⁵ Tarve kartoittaa ulkomaalaiseksi oletettujen alkuperää antaa viitteitä siitä, että sitä ja oletettua kulttuurista kuulumista saatetaan pitää selityksenä ihmisen käyttäytymiselle ja persoonalle. ”Mistä olet kotoisin” -kysymys ei ainoastaan tarkoita ihmisen maantieteellistä määrittelyä ulkomaalaiseksi vaan vihjaa myös siitä, että kysyjä liittää toisen alkuperään muita, esimerkiksi kulttuuria koskevia oletuksia.

Miten monikulttuurinen työ rodullistaa?

Ylistävä asenne ja hyvää tarkoittava uteliaisuus ”toisia kulttuureita” kohtaan kuvaa joskus sekä monikulttuurisuuden puolesta että rasismia vastaan tehtyä työtä. Jos hyviä aikeita ei kuitenkaan arvioida kriittisesti, ne saattavat edistää rasismia. Tämä tarkoittaa esimerkiksi ei-valkoisten ihmisten pelkistämistä ”maahanmuuttajamaskoteiksi”, jolloin heitä pidetään ensisijaisesti kulttuurilähettelinä tai etnisen ryhmän edustajina. Joskus myös saatetaan ajatella, että pelkkä ei-valkoisiksi rodullistettujen henkilöiden läsnäolo tuottaa monikulttuurisuutta ja on merkki rasismien vastaisuudesta.¹⁶

Seuraava kotouttamistyön kentälle sijoittuva tilanne havainnollistaa, mitä tarkoitamme maahanmuuttajamaskotilla. Pääkaupunkiseudulla toimivassa monikulttuurisuusjärjestössä työskentelevä Ilona on asunut jo pitkään Suomessa. Ilona kertoo tulleen maskottina, kun järjestö kutsuttiin saamaan virallinen tunnustus monikulttuurisuuden hyväksi tehdystä työstä. Useimmat Ilonan (valkoisista suomalaisista) kollegoista olivat aikeissa osallistua tilaisuuteen, ja kuullessaan tämän Ilona päätti jättää tilaisuuden väliin ja tehdä rästiti jääneitä töitään. Ilonan esimies kuitenkin vaati häntä osallistumaan juhlaan, koska hän on järjestön ”monikulttuurinen” työntekijä. Vaikka kaikki järjestön työntekijät tekivät töitä monikulttuurisuuden edistämiseksi, esimies liitti monikulttuurisuuden ensisijaisesti Ilonaan. Ilona itse arvioi, että hänen ruumiinpiirteensä ja alkuperänsä

käännettiin tarkoittamaan sitä, että hänellä on erilainen kulttuuri, ja hänestä tehtiin ”moni” sanassa ”monikulttuurinen”.

Tutkimustyössä olemme kohdanneet tilanteita, joissa ei-valkoisille siirtolaistaustaisille ihmisille osoitetaan monikulttuurisuusprojekteissa kahvinkeittäjän ja taukoesiintyjän rooleja. Heidät asetetaan myös usein tapahtuman tai projektin monikulttuurisuussymboliksi.¹⁷ Nämä sivuosat ja avustavat tehtävät osoittavat, että kyseiset ihmiset luokitellaan maahanmuuttajiksi ja heihin liitetään käsityksiä tottelevaisuudesta ja eksoottisuudesta – eli heitä ei kohdella yhdenvertaisina valkoisten suomalaisten kanssa. Assistentin tehtävät, muu epäitsenäisesti suoritettava työ, ja työnkuva, jossa ihminen luokitellaan ainoastaan kulttuurin tai etnisen ryhmän edustaksi, ovat esimerkkejä siitä, miten maahanmuuttajiksi luokitellut työntekijät nähdään objekteina ja toimenpiteiden kohteina eikä subjekteina eli itsenäisinä ja tasavertaisina toimijoina.¹⁸ Tällainen monikulttuurinen työ pahimmillaan tukee ja uusintaa rodullistavia rakenteita ja rasismia. Työmarkkinarasismia käsittelevissä tutkimuksissa rasismin on havaittu ilmenevän muun muassa ammattitaidon mitätöimisenä, ja kohtaamissamme tapauksissa on samankaltaisia piirteitä.¹⁹

Kulttuuri rodullistavan toiseuttamisen välineenä

Jouduin sairaalaan tilani takia – voin pahoin, makuaistini oli erittäin herkkä – ruoka, jota yleensä syön, kuten leipä, saattoi oksettaa minua, joten loppujen lopuksi valikoin ruokaa ja söin vain sen, minkä vatsani sieti. Sitten yhtenä päivänä sairaanhoitaja tuli kysymään minulta, enkö pidä suomalaisesta ruuasta. Minun piti selittää, etten pystynyt syömään tilani takia. Miten heille ei lääketieteen ammatillisina tule mieleen, että kyseessä on sairaus, joka johtaa ruokahalun menettämiseen ja siihen, etten voi syödä tavallisesti? Sain jälkikäteen tietää, että jopa potilastietoihini kirjoitettiin, etten pidä suomalaisesta ruuasta, ihan kuin

tämä olisi kovin tärkeätä tai asiaankuuluvaa hoitoni kannalta! (Kotouttamistyö)

Lainauksessa siirtolaistaustainen Tam kertoo kokemuksestaan eräässä suuressa sairaalassa Suomessa. Katkelmassa kuvattu tilanne on esimerkki siitä, miten kulttuuri tulkitaan tarpeettomasti selitysmalliksi maahanmuuttajaksi luokitellun ihmisen käytökselle. Käytös rodullistetaan kulttuuristamalla, mikä tarkoittaa kulttuurin ylikorostamista muihin olosuhteisiin nähden²⁰ – tässä tapauksessa Tamin terveyteen nähden. Tam hahmotetaan ennen muuta kulttuurinsa kautta, ja kulttuuri peittää alleen terveyteen liittyvät seikat sekä toimii selityksenä fyysiselle vaivalle.

Esimerkissä kulttuuristamiseen sisältyy ajatus siitä, että sairaalassa potilaille tarjottu ruoka, kuten leipä, leikkeleet, kananmunat, jugurtti ja hedelmät ovat erityisen suomalaisia. Lisäksi ei-suomalaisiksi luokiteltujen ihmisten oletetaan karttavan näitä ruokia. Kohtaaminen osoittaa kulttuurin korostamisen ongelmat. Kun kulttuuri käsitetään jäähmettyneeksi ja yhdenmukaisuuteen pakottavaksi sekä jyrkkärajaiseksi ja muista kulttuureista erottuvaksi rakenteeksi, kulttuuria voidaan käyttää selityksenä lääketieteelliseen ongelmaan. Se, että yksilön käytöksen syynä pidetään kulttuuria, on osa valkoisuudesta käsin tapahtuvaa ei-valkoiseksi rodullistamista. Ne, jotka rodullistetaan ei-valkoisiksi, nähdään kulttuurinsa kahlitsemiksi.

Vastauksia arkipäivän rasismiin

Rodullistamisen kohteeksi joutuvat ihmiset vastaavat kokeemaansa arjen rasismiin eri tavoin.²¹ Antirasistiseen vaikuttamistyöhön osallistuneet haastateltavat Yasmin ja Ali pohtivat omakohtaisia kokemuksiaan siitä, miten heitä ei tunnisteta paikallisiksi omassa arjessaan ja miten heidät on arkisissa kohtaamisissa typistetty maahanmuuttajakategoriaan. Näin kategoriaan mukautuminen saattaa näyttää maahanmuuttajiksi luokitelluille

henkilöille ainoalta mahdollisuudelta saada tunnustusta suomalaisessa yhteiskunnassa, ja maahanmuuttajiksi luokitellut ihmiset saattavat myös itse myös toistaa odotusta esiintyä maahanmuuttajana.

Yasmin: Moni maahanmuuttaja hyväksyy sen [lokeroidun] aseman, mitä tarjotaan. Olin tänään työpalaverissa, jossa tapasin maahanmuuttajataustaisen ihmisen. Oli kiireaika-
taulu, mikä johti siihen, että hän toisti sen litanian, minkä hän ilmeisesti toistaa aina. ”Minä olen sieltä ja sieltä, olen tullut Suomeen silloin ja silloin, minä olen, minun tarinani on tyypillinen ja niin edelleen.” Ja sitten, tavallaan, äh...
Ali: ”Puhun kahta kieltä, se on rikkaus” se sama, millä meitä on kotoutettu, se sama toistetaan ajattelematta sitä.
Yasmin: Ja yleensä sitten kun tapaan tällaisen [ihmisen], sanon, että hänet on mamutettu. (Antirasistinen aktivismi)

Katkelmassa haastateltavat eivät esitä, että oman elämäntarinan kertominen tai useiden kielten puhuminen olisi sinänsä huonoa tai kielteistä. Sen sijaan he kiinnittävät huomiota taipumukseen hahmottaa maahanmuuttajiksi luokitellut ihmiset ensisijaisesti tai yksinomaan näiden alkuperän ja maahanmuuttajastatuksen perusteella. Näennäinen halukkuus toistaa odotettua tarinaa kertoo siitä, miten arkiset kohtaamiset ja toistuvat odotukset muokkaavat maahan muuttaneen ihmisen tapaa asemoida itsensä ja kertoa itsestään. Tällainen arkipäiväinen käytäntö vähättelee ihmisen muita ominaisuuksia ja puristaa hänet latteaan ”maahanmuuttajan” kategoriaan. Ikään kuin maahan muuttaneet eivät olisi muuta kuin alkuperänsä ja maahanmuuttohistoriansa. Ikään kuin heissä ei olisi muita tietämisen arvoisia ominaisuuksia.

Alkuperän ja maahanmuuttohistorian selostamisen lisäksi myös asemasta työelämässä ja kielitaidoista voi muotoutua kertomuksia, joita maahanmuuttajiksi luokiteltujen ihmisten odotetaan ilman muuta toistavan. Kotouttamistyötä käsittelevää tutkimusta varten kerätyssä haastatteluaineistossa haastatelluilta

Suomeen muuttaneilta naisilta kysyttiin, mitä integroituminen tai kotoutuminen merkitsee heille. Huomiota herättävää haastateluaineistossa on se, miten haastateltavat käänivät keskustelun miltei välittömästi työelämään, KELAssa asiointiin ja sosiaalietuuksien väärinkäyttöepäilyihin. Haastateltavat määrittelivät omaa asemaansa esimerkiksi kertomalla, että he ”eivät saa rahaa KELAlta, niin kuin toiset maahanmuuttajat”. Tällaiset vastaukset voi tulkita puolustusreaktioksi: kertomukset työpaikasta ja sosiaalietuuksista riippumattomuudesta kerrotaan sellaisessa yhteiskunnallisessa tilanteessa, jossa termi maahanmuuttaja pelkistetään synonyymiksi riippuvuudelle tai hyvinvointivaltion hyväksikäytölle.

Puolustautuminen ja mukautuminen voivat olla taktiikkoja vastata arjen rasismiin. Arjen antirasismi on moninaisten käytäytymismallien kirjo, jonka avulla rasismin kohteeksi joutuvat ihmiset reagoivat kohtaamaansa toiseuttamiseen ja alistukseen. Toisinaan tämä voi myös tarkoittaa reaktioita, jotka pitävät yllä rasistisia erotteluita, kuten edellä tuli esille. Suora kyseenalaistaminen ja avoin rasismin haastaminen on toki yksi taktiikka muiden joukossa. Tähän turvautuminen ei kuitenkaan ole yksiselitteistä tilanteissa, joissa rasismin kohteeksi joutuvat ihmiset pyrkivät säilyttämään arvokkuutensa kohdatessaan rasismia.²² Samaan aikaan rasismin kokemuksista lähtevät, rasismia kyseenalaistavat aloitteet ovat tärkeitä, ja ne tulee ottaa vakavasti (ks. luvut 10 ja 19 tässä teoksessa).

Välinpitämättömyys ja ”näkyvätön” rasismi

Arkipäivän antirasismiin voivat osallistua myös ne ihmiset, jotka luokitellaan valkoisiksi ja jotka eivät siksi joudu rasismin kohteiksi. Viimeisessä esimerkissämme usealla valkoisella suomalaisella olisi ollut mahdollisuus osallistua rasismin kyseenalaistamiseen, mutta nämä tilaisuudet jätettiin käyttämättä syystä tai toisesta. Seuraavassa lainauksessa itseään mustaksi maahanmuuttajaksi kuvaileva

Sam muistelee kokemuksiaan siitä, kun hän haki apua työelämässä kokemansa hyväksikäytön jälkeen. Muutettuaan Suomeen Sam työskenteli siivojana koulurakennuksessa yksityisen alihankkijan palkkalistoilla. Koko työsuhteen ajan hänen odotettiin tekevän ylitöitä palkatta. Koska Sam tarvitsi ansaitsemansa rahat, hän suostui näihin ehtoihin. Riideltään työnantajansa kanssa palkasta ja työmäärästä, Sam sai potkut. Huomionarvoista on se, mitä tapahtui, kun Sam yritti raportoida kokemuksistaan ja haki apua sekä alihankkijan palkanneelta kaupungilta että oikeusaputoimistosta. Sam kuvaa kokemuksiaan seuraavasti:

Mikään näistä ei auttanut. Ensinnäkin rehtori, jonka tapasin, sanoi, ettei hän voi tehdä mitään, koska hän ei ole se henkilö, joka allekirjoittaa sopimukset sen yrityksen kanssa. Kaupunki palkkaa siivoajat. [...] Yksi kaupungin asianajajista lähetti minulle sähköpostin, hänen mukaansa he olivat varmistaneet, tarkistaneet, että yritys täyttää tietynlaiset kriteerit. Sitten työsuojelupiiri arvioi tapauksen ja sanoi, että itse asiassa sen tyyppin [työnantajan] pitää maksaa minulle tietty korvaus, koska tein ylityötä ja niin edelleen, mutta työsuojelupiirillä ei ole valtuuksia määrätä tätä maksamaan. He vain antavat mielipiteensä siitä, ja sitten minun pitää viedä asia oikeuteen. [...] Menin oikeusaputoimistoon [...] ja asianajaja, jonka tapasin, oli todella outo. Hän sanoi no, sinä olet nuori mies, sinun ei tarvitse tapella tästä. Sanoin, että kyse ei ole tappelemisesta, vaan siitä, että korjataan jotain, mikä on väärin. Että se tyyppi ei tekisi samaa muille ihmisille. Asianajaja sanoi että minä olen nuori, minun pitäisi löytää toinen työpaikka.

Silloin tajusin, että Suomessa ei oikeastaan mitään järjestelmää, joka suojelisi, tiedätkö, tuolloin uskoin sen johtuvan siitä, että olen musta. Olen maahanmuuttaja, joten kuka välittää. Jos kyseessä olisi ollut suomalainen, lopputulos olisi ollut toinen. Ehkä työnantaja ei olisi käyttäytynyt

noin, ehkä rehtori olisi ottanut minut vakavasti, ehkä kaupunki olisi ottanut vakavasti [...] ehkä asianajaja olisi perehtynyt asiaan. (Antirasistinen aktivismi)

Samin kuvauksen mukaan ihmiset, joilta hän haki apua, eivät olleet kiinnostuneita työelämässä tapahtuvasta hyväksikäytöstä tai eivät kiinnittäneet huomiota siihen, miten koulu ja kaupunki itseasiassa osallistuivat siihen ja jopa hyötyivät siitä. Sam esittää, että hänen saamiinsa vastauksiin vaikutti hänen oma asemansa (”musta”, ”maahanmuuttaja”), minkä vuoksi hänen ei nähty ansaitsevan apua epäreilujen työehtojen haastamiseksi. On enemmän kuin mahdollista, että ihmisten, joilta Sam haki apua, tarkoituksena ei ollut syrjiä häntä. Ainakin rehtorin kohdalla institutionaalinen työnjako tarjoaa ”loogisen” perustelun olla puuttumatta tilanteeseen. Ehkä kaikki tapaukseen liittyvät henkilöt olettivat, että suomalainen yhteiskunta on tasa-arvoinen ja oikeudenmukainen kaikille, tai ehkä he pitivät kiinni virallisista työrooleistaan ja niiden puitteissa määritellyistä vastuualueista. On toki myös mahdollista, että he eivät ottaneet Samia tosissaan, koska eivät nähneet tämän ansaitsevan oikeudenmukaisia työehtoja. Joka tapauksessa esimerkki havainnollistaa, miten toimimatta jättäminen ja välinpitämättömyys pitävät yllä rasismia ja rasistisia rakenteita.

Suomalaisessa keskustelussa rasismista todetaan usein ”institutionaalisen” tai ”rakenteellisen” rasismin olemassaolo, mutta niiden täsmällisempi merkitys ja sisältö jäävät monesti epäselväksi.²³ Väitämme, että Samin kertomassa tapauksessa esille tulee erityisesti se, että eriarvoistavat institutionaaliset käytännöt eivät ole näkymättömiä ja arkipäivän ulottumattomissa vaan jotain, mihin erilaiset toimijat eri instituutioissa pystyvät vaikuttamaan niitä havaitessaan. Tämä tosin saattaa edellyttää totunnaisista ajatus- ja toimintamalleista poikkeamista.

Edellinen esimerkki havainnollistaa, että rasismiin puuttuminen edellyttää ensinnäkin sitä, että oletus rasismivapaasta tilasta kyseenalaistetaan. Voi olla, että vakavaakin rasistista syrjintää

tapahtuu tutussa ja mahdollisesti itselle turvallisessa, arkisessa ympäristössä. Jotta tämä asia huomataan, etenkin valkoisten ihmisten olisi otettava kokemukset rasismista vakavasti, vaikka ne eivät vastaisikaan heidän omaa käsitystään. Lisäksi rasismiin puuttumiseksi saattaa olla tarpeen poiketa virallisista rooleista ja ylittää vastuualueita. Epäoikeudenmukaisiin ja riistäviin yhteiskunnallisiin käytäntöihin puuttuminen edellyttää aktiivista oikeuksien ajamista ja sitoutumista rasisminvastaisuuteen, esimerkiksi tietyn ammattiroolin tyypilliset rajat ylittäen, mikä saattaa myös sotia institutionaalista toimintakulttuuria vastaan.²⁴ Rasisminvastaisuuteen ei ole valmista käsikirjoitusta, vaan anti-rasististen käytäntöjen luominen arkipäivän tilanteissa on osa rasisminvastaisuuden haastetta.

ARJEN ANTIRASISMIA

Koska rasismilla on pitkä historia ja koska se on erottamaton osa eurooppalaisten yhteiskuntien kehitystä, rasismia sisältyy moniin vakiintuneisiin ajattelutapoihin ja yhteiskunnallisiin käytäntöihin. Toisin sanoen totunnaiset tavat toimia sosiaalisessa todellisuudessa saattavat usein sisältää sisäänrakennettuja oletuksia eurooppalaisten tai valkoisten ihmisten yliveraisuudesta. Esittämiemme esimerkkien kautta tarkoituksemme on ollut näyttää, miten viattomilta vaikuttavat kysymykset kuten ”mistä olet kotoisin?” tai ”etkö pidä suomalaisesta ruoasta?” uusintavat rodullistavia rajanvetoja. Valkoinen etuoikeus tarkoittaa, etteivät kysymysten kysyjät tule kokemaan kysymysten vaikutuksia, toisin sanoen sitä, että ne sijoittavat kohteensa yhteiskunnan ulkopuolelle.

Yksi antirasistisen toiminnan tärkeimmistä tehtävistä on lisätä kriittistä tietoisuutta valkoisuuteen liittyvistä etuoikeuksista sekä siitä, miten valkoiset ihmiset pitävät yllä rasistisia käsityksiä, käytäntöjä sekä rakenteita ja hyötyvät niistä.²⁵ Rasismi elää erilaisista normatiivisista käsityksistä ja uskomuksista juontuvissa

henkilökohtaisissa asenteissa, arkisissa teoissa ja toistuvissa käytännöissä. Mutta samalla juuri arkinen kokemus on muutoksen paikka, jossa rasistinen yhteiskuntajärjestys voidaan kyseenalistaa. Erityisesti niiltä, jotka eivät henkilökohtaisesti koe rasismia, arkipäiväisen rasismin huomaaminen edellyttää omien ajatusten ja oman toiminnan kriittistä pohdintaa. Mahdollisen rasismin tunnistaminen omista ajatuksista ja teoista on tärkeä osa muutosta. Pohdiskelujen ei kuitenkaan pitäisi pysähtyä omien asenteiden muuttamiseen, vaan rodullisten epäoikeudenmukaisuuksien ja rasismia uusintavien käytäntöjen kritiikkiä tulee edistää myös laajemmin. Usein tämä edellyttää totunnaisista toimintatavoista poikkeamista. Lisäksi arjen antirasismia voi edistää huolehtimalla siitä, että omista arkisista yhteisöissä on mahdollisuus kertoa rasismin kokemuksista ja että rasismiin todella puututaan omaa tai yhteisön toimintatapaa muuttamalla.

12. ARJEN RASISMI JA RASIS- MINVASTAISUUS ARJESSA

1. Moilanen 2015.
2. Essed 1994.
3. Esim. Miles 1994; ks. myös Murji & Solomos 2004a.
4. Keskinen 2013.
5. Krivonos 2019.
6. Du Bois 2007.
7. Ks. esim. Abdulkarim & Lindfors 2016; Ahmad 2019; Keskinen ym. 2018.
8. Ks. esim. Tervonen 2014.
9. Ks. luku 4 tässä teoksessa.
10. Seikkula 2019a.
11. Aquino 2018.
12. Seikkula 2020.
13. Tutkimuksiin osallistuneiden ihmisten nimet on muutettu.
14. Ks. Essed 1994; Rastas 2002.
15. Seikkula 2015, 25; Hubara 2017, 110–112.
16. Ahmed 2016.
17. Ahmed 2016.
18. Vastaavaa dynamiikkaa romani-politiikan kontekstissa käsittelee Helakorpi 2020.
19. Laurén & Wrede 2010.
20. Keskinen 2012.
21. Aquino 2018.

22. Aquino 2018.
23. Seikkula 2019a.
24. Valtonen 2001.
25. Nelson 2015.